

МЕДИЦИНСКАТА ЛЕКSIKA – ИЗТОЧНИК НА НОВИ ДУМИ В ДРУГИ СФЕРИ НА ЕЗИКОВОТО ОБЩУВАНЕ

Илияна Ангелова, Малина Митрева
Тракийски университет, Медицински факултет
6000 Стара Загора, ул. Армейска 11, България
ilijanaangelova@abv.bg

MEDICAL VOCABULARY – SOURCE OF NEW WORDS IN OTHER SPHERES OF LANGUAGE COMMUNICATION

Iliyana Angelova, Malina Mitreva
Trakia University, Faculty of Medicine
6000 Stara Zagora, Armeiska street 11, Bulgaria
ilijanaangelova@abv.bg

ABSTRACT

The **Purpose** of the study is to follow the infiltration of medical vocabulary words through transferring their meaning in other fields of language communication and on that ground – the origin of new words.

Object of the research are medical terms, denominations of organs, functions and body parts in Bulgarian which, in recent years, became a basis of new words and meanings formation besides the scientific medical communication.

Rich lexical material is excerpted from latest dictionaries, detached in word-forming groups.

On the ground of neologisms' essence in this work are established the causes for the process of transferring the medical vocabulary and new fields of use are indicated. The included examples are examined in their diachronous development by following the new figurative meanings of some of them. Simultaneously, a process of forming entirely new words in the special and everyday life is established.

In summary conclusions are deduced that these processes serve the necessity of completing certain professional fields with new vocabulary, as well as enlarging the expression in colloquial speech with new emotionally loaded meanings.

Key words: *medical vocabulary, word-forming groups, figurative meaning, neologisms, spheres of language communication.*

Лексикалната иновация е постоянен процес, чрез който езикът се развива и обогатява. Тласък на това езиково явление в нашето време дават новите технологии и бурните икономически процеси в световен мащаб. Съвременният български език през последните две десетилетия непрекъснато се попълва с хиляди нови лексикални средства вследствие на коренните промени във всички сфери на обществения живот в нашата страна. Това са както думи, така и сложни термини или фразеологизми, които се утвърждават в специалната и в битовата сфера.

В настоящото проучване се проследява проникването на думи от медицинската лексика чрез пренасяне на значението им в други области на езиковата комуникация и възникването на тази основа на нови думи. Обект на изследването са медицински термини, названия на органи, функции и части на тялото на български език, които през последните години са станали основа за образуване на нови думи извън научната медицинска комуникация. Извлечен е богат лексикален материал от най-нови речници, подкрепен и обогатен със самостоятелни филологически наблюдения. Голяма част от приложените примери са разгледани в тяхното диахронно развитие, като се проследяват новите им преносни значения.

В книжовния език се разграничават ядро, в което влиза основният фонд на лексиката, и периферия, към която „се отнасят и новите думи, чието проникване е продукт на оживените езикови контакти.” (Димчев 2010: 26-27) Неологизмите (*гр.* νέος „нов” и λόγος „дума”) „са думи или отделни значения на познати думи, а също така – сложни названия или устойчиви изрази с цялостно, понякога преосмислено (фразеологично) значение, които се появяват в езиковата практика през определен период и за известно време се възприемат от носителите на езика като нови, необичайни.”(Пернишка 2010: 5) „Неологизмите се появяват от необходимостта да се назоват нови предмети, понятия, качества или да се преименуват вече известни предмети и явления.” (Бояджиев 1999: 197)

По-голямата част от изследваните лексикални единици представляват еднозначни думи т.е. такива, които са създадени при първичното обозначаване на предмети и признаци (**адреналин, вирус, целулит, колапс**). В разглеждания период от около две десетилетия при тях се наблюдава полисемия (*гр.* πολύ „много” и σέμα „знак”). Те са развили преносни значения и са станали многозначни. Други са добавили нови преносни значения най-вече във фразеологични словосъчетания (**мозък, рамо, ръка**). Тези нови значения на думите, които са възникнали отскоро (преди по-малко от 20 години), „трябва да се приемат за неологизми”. (Пак там)

Неологизмите на базата на медицинската лексика имат два пътя на възникване. Една част от тях са медицински термини от латински произход, добили под влияние на английски език нови терминологични значения в различни области на науката и живота (**вирусология; целулит, колапс**). Заедно с това те са станали основа за образуване на нови производни думи, нови термини и др. (**антивирусен; антицелулитен; колабирам**). Други са възникнали на родна почва по съществуващите продуктивни деривационни модели, като са развили вторични преносни значения за емоционално-експресивно назоваване на явления, лица или дейности в битовата сфера (**адреналин, адреналинов, високоадреналинов, адреналинка; наколенка; уста; дишам във врата** на някого).

На основата на първичните лексикални единици и образуваните от тях неологизми, открити в речници от последните две десетилетия, както и в резултат на самостоятелни наблюдения са обособени словобразователни гнезда, които са разпределени в три групи. Връх на гнездото е първичното съществително име с неговото основно (главно) значение. За всяка нова дума и фразеологизъм е посочен източникът, в който са намерени за първи път.

Медицински термини

АДРЕНАЛИН (лат. adrenalinum, it is, n от ad „при” + ren „бъбрек”) – главен хормон на мозъчната част на надбъбречните жлези (Арнаудова 2003)

Адреналин (*прен.*) – състояние на силна, обикн. приятна възбуда, вълнение, напрежение. *Вдигам / вдигна адреналина. Качвам адреналина. Повишавам / повиша адреналина.* (Пернишка 2003); **адреналинен**. *Адреналинно преживяване.* (Пернишка 2010); **адреналинов** (*прен.*). *Адреналинови изживявания* (Пернишка 2003). *Адреналинови филми. Адреналинова компютърна игра.* (Пернишка 2010); **адреналинка** (*разг.*) (телевизионно шоу „Господари на ефира”, Нова телевизия); **високоадреналинов** (*разг.*) *Високоадреналинови престрелки.* (Пернишка 2010)

ВИРУС (лат. virus, it is, n „отрова”) – група микроскопични инфекциозни агенти, характеризиращи се с липса на самостоятелен метаболизъм и способност за репликация само в жива клетка на хазяина. (Арнаудова 2003)

Вирус (*комп.*). *Компютърен вирус.* (Пернишка 2003); **вирусен**. (*комп.*) *Вирусна атака* (Пернишка 2010). *Вирусна дефиниция* (Пернишка 2003). *Вирусен маниак* (Пернишка 2010). *Вирусен маркетинг* (Пернишка 2010). *Вирусна програма* (Пернишка 2003). *Вирусна защита* (Пернишка 2003); **вирусописач** (*комп., разг.*) – програмист, който се занимава със създаване и разпространяване на компютърни вируси. (Пернишка 2010); **вирусоустойчивост** (*комп.*)

(Пернишка 2003); **антивирус** (*комп.*) – антивирусна програма (Пернишка 2003); **антивирусен** (*комп.*) *Антивирусен експерт* (Пернишка 2010)/ *специалист* (Пернишка 2003). *Антивирусна защита* (Пернишка 2003). *Антивирусна лаборатория* (Пернишка 2003). *Антивирусен пакет* (Пернишка 2010). *Антивирусна програма* (Пернишка 2003). *Антивирусен софтуер* (Пернишка 2003). *Антивирусна фирма* (Пернишка 2010).

ВИРУСОЛОГИЯ (лат. virus, it is, n „отрова” + гр. logos „учение”) – раздел от медицинската наука микробиология, занимаваща се с вирусите и вирусните заболявания. (Арнаудова 2003);

Вирусолог. *Компютърен вирусолог.* (Пернишка 2003); **вирусология.** *Компютърна вирусология.* (Пернишка 2003); **антивирусолог** (*комп.*) (Пернишка 2010).

ИНФАРКТ (лат. infarctus, us, m от infarcire, pp. infartus / infarctus „натъпквам, напълвам, запушвам”) – ограничен участък в орган или тъкан, подложен на коагулационна некроза всл. на локална исхемия. (Арнаудова 2003)

Инфарктен (*прен., разг.*) – който е крайно напрегнат, стресов. *Инфарктна ситуация.* (Буров 1995) *Инфарктен мач / двубой* (Пернишка 2003). *Инфарктно заседание.* (Пернишка 2003).

ИНФЕКЦИЯ (лат. infectio, onis, f от inficere, pp. infectus „вносям нещо вредно, заразявам, отравям”) – инфектиране, заразяване (Арнаудова 2003)

Инфектирам (*прен., комп.*) – заразявам (Пернишка 2010); **инфектиран** (*прен., комп.*) (Пернишка 2010); **инфектиране** (*прен., комп.*) (Пернишка 2010).

ИНЖЕКЦИЯ (лат. injectio, onis, f от in(j)icere, pp. injectus „хвърлям във”) – инжектиране, впръскване, вкарване на разтвори в организма (Арнаудова 2003)

Инжекция (*разг.*) *Финансова инжекция* – получаване на финансови средства в труден момент. (Буров 1995); **инжектирам** (*прен., иконом.*) – предоставям заем на определено предприятие и др., нуждаещо се от финансова помощ (Пернишка 2003); **инжектиране** (*прен., иконом.*) (Пернишка 2003).

КОЛАПС (лат. collapsus, us, m от collabi, pp. collapsus „сгромолясвам се, падам”) – остра съдова недостатъчност с понижаване на съдовия тонус и намаляване на масата циркулираща кръв. (Арнаудова 2003)

Колапс (*прен.*) Разрушаване, крах. *Икономиката е в колапс.* (Буров 1995) *Финансов колапс.* (Пернишка 2003); **колабирам** (*прен., иконом.*) – изпадам в колапс, в тежко, кризисно икономическо състояние. *Пазарът колабира.* (Пернишка 2003); **колабиране** (*прен., иконом.*) (Пернишка 2010).

ЦЕЛУЛИТ (лат. cellulitis, itidis, f от cellula „клетка” + itis „възпаление”) 1. Остро, дифузно, оточно и често супуративно възпаление на клетъчната или дълбоката съединителна тъкан, обикновено при стрептококови или стафилококови инфекции, или имунокомпрометирани болни. (Арнаудова 2003) 2. (*физиол.*) Неравномерно подкожно натрупване на мастна тъкан в някоя част на тялото. (Пернишка 2003)

Целутрон (*козм.*) – апарат, който разгражда целулита в дълбочина; процедура с такъв апарат. (Пернишка 2003); **антицелулит** (*спец., козм.*) *Акция антицелулит. Пакет от услуги за антицелулит. Апарат / процедури за антицелулит.* (Пернишка 2010); **антицелулитен** (*спец., козм.*) *Антицелулитен гел* (Пернишка 2010)/ *крем* (Пернишка 2003)/ *масаж* (Пернишка 2003). *Антицелулитна програма* (Пернишка 2003). *Антицелулитни процедури* (Пернишка 2003).

Органи и части на тялото

КОЛЯНО

Наколенка 1. Предпазно приспособление или топла превръзка, която се поставя върху коляното (Буров 1995) 2. (*прен., разг., неодобр.*) – угодничене, раболепничене, подмазване с цел домогване до благоразположението, протекцията на някого. (Пернишка 2003); **слагам** /

сложа (нахлузвам / нахлузя) **наколенки** (*разг.*) – поставям се в зависимост от някого, оставям се да бъда използван, угоднича. (Пернишка 2003); **наколенкаджия**, **наколенкаджийка** (*разг., неодобр.*) – угодник, подмазвач (Пернишка 2010); **наколенкаджийски** (*разг., неодобр.*) (Пернишка 2010).

МОЗЪК

Изтичане на мозъци – емиграция на интелигенцията (Буров 1995); **промивам / промия мозъка** на някого (*разг.*) – системно и целенасочено насаждам у някого някакви схващания, убеждения, идеи (Пернишка 2003); **мозъчна атака** – подход за решаване на сложни проблеми от няколко души (Пернишка 2003); **мозъчен тръст** – екип от квалифицирани специалисти за решаване на проблем (Буров 1995); **купувам / купя мозъци** (*книж.*) – привличам чужди учени на работа в моята страна (Пернишка 2010)

РЪКА

Втора ръка – за дрехи, мебели, техника: който се продава повторно (Пернишка 2003); **на една ръка разстояние** (*разг.*) – съвсем близко (Пернишка 2003); **устройство свободни ръце** (*техн.*) – допълнителен аксесоар към мобилен телефон (калка от англ. хендсфрий) (Пернишка 2010); **извивам / извия ръцете** - принуждавам някого да приеме моите изисквания. (Пернишка 2010).

РАМО

Рамо (*прен., разг.*) – помощ, подкрепа, съдействие. *Получавам рамо* (Пернишка 2010). *Мощно финансово рамо* (Пернишка 2010). *Съдебно рамо* (Пернишка 2010). *Политическо рамо* (Пернишка 2010). *Давам / дам рамо; слагам / сложа рамо; удрям / ударя рамо* (Пернишка 2003); **вдигам рамене** 1. Недоумявам 2. Равнодушен съм, не се интересувам. (Буров 1995) 3. Показвам, че не зная това, за което ме питат. (Андрейчин 2007); **рамо до рамо** (Буров 1995); **потупвам по рамото** (Буров 1995).

СКЕЛЕТ

Скелет в гардероба (*книж.*) – скрита заплаха или скривана тайна, която може да се прояви или да се разкрие всеки момент или в бъдеще. (Андрейчин 2007)

УСТА

Слагам си / сложа си ципа на устата. (*разг.*) – премълчавам (Пернишка 2003); **уста** (*прен., разг.*) – процеп на банкомат за поставяне на електронната карта. (Пернишка 2010); **скимираща уста** (*техн.*) – скиминг устройство в банкомати, с което се краде пинкод и се копира данни от чужда кредитна или дебитна карта с цел злоупотреба (Андрейчин 2007).

С посочените органи и части на тялото съществуват в езика десетки словосъчетания. Тук са подбрани само най-новите, регистрирани в последните години.

Функции и състояния на тялото

БОЛЕСТ

Звездна болест – отклонение от нормалното самоусещане при човек с голяма популярност, което е резултат от преувеличаване на собствената значимост и се изразява в надменно, високомерно поведение. (Пернишка 2010)

ДИШАНЕ

На изкуствено дишане (*книж.*) – при непрекъснатата финансова помощ поради много тежко финансово положение, затрудняващо съществуването, функциите на нешо. (Пернишка 2003); **дишам** обикн. с отриц. (*прен., разг.*) – не харесвам, не понасям някого (Пернишка 2010); **дишам се** обикн. с отриц. (*разг.*) – намирам се в лоши отношения с някого, не се понасям с някого. (Пернишка 2003); **дишам във врата** на някого (*разг.*) (Пернишка 2003). **Дишам праха** на някого (*разг.*) (Пернишка 2003).

ЗДРАВЕ

Здравен. *Здравен туризъм* (Пернишка 2010). *Здравна каса = Здравноосигурителна каса.* (Андрейчин 2007); **здравеопазване.** *Електронно здравеопазване.* (Пернишка 2010); **здравноосигурителен** *Здравноосигурителен фонд.* (Пернишка 2003)

Поради динамичността на процесите при неологизмите явлението лексикална иновация е практически необхватно. „Важно е да се подчертае, че неологичната лексика по правило е динамична и се състои от единици, които имат различни перспективи с оглед на утвърждаването им в лексикалната система.” (Пернишка 2010: 6) Единствено хронологичният критерий е мерило за тяхното налагане като пълноценни езикови единици или постепенното им отпадане след известен период на активна употреба.

От представената извадка на нови думи, значения и фразеологични словосъчетания, произлезли от медицинска лексика през последните 20 години, могат да се направят следните **изводи**:

1. Наблюдава се пренасяне на значението на медицински термини в други професионални области – предимно в компютърната, икономическата и друга специална лексика.

2. Възникването на нови думи от медицински термини в битовата сфера е по-ограничено.

3. На основата на общоприети думи за органи, функции, състояния и части на тялото се констатират много нови фразеологични словосъчетания в разговорната реч – доказателство за жизнеността на българския език, за неговата способност да се обогатява със синонимни средства за различни комуникативни цели.

4. Като цяло, процесът свидетелства за активната употреба на новосъздадената лексика и нейната интеграция в езиковата система.

ЛИТЕРАТУРА

1. Андрейчин 2007: Андрейчин, Л., Л. Георгиев, Ст. Илчев, Н. Костов, Ив. Леков, Ст. Стойков, Цв. Тодоров, допълнено и преработено от Д. Попов. *Български тълковен речник* (четвърто издание). София: Наука и изкуство.

2. Арнаудова 2003: Арнаудова, П. *Нова медицинска полиглотна и епонимна терминология на седем езика.* София: Медицина и физкултура.

3. Бояджиев 1999: Бояджиев, Т., Ив. Куцаров, Й. Пенчев. *Съвременен български език. Лексикология.* София: Петър Берон, 197.

4. Буров 1995: Буров, Ст., В. Бондисолова, М. Илиева, П. Пехливанова. *Съвременен тълковен речник на българския език с илюстрации и приложения* (второ преработено и допълнено издание). Велико Търново: Елипс.

5. Димчев 2010: Димчев, К. *Методика на обучението по български език. Реалности и тенденции.* Велико Търново: Знак '94, , 26-27.

6. Пернишка 2010: Пернишка, Е., Д. Благоева, С. Колковска. *Речник на новите думи в българския език (от края на ХХ и първото десетилетие на ХХІ в.),* първо издание. София: Наука и изкуство, 5-6.

7. Пернишка 2003: Пернишка, Е., Д. Благоева, С. Колковска. *Речник на новите думи и значения в българския език,* първо издание. София: Наука и изкуство.